

JERZY GROTOWSKI

PERFORMER

Performer - s velkým písmenem - je člověk činu. Ne člověk, který hraje jiného. Je to tanečník, kněz, bojovník; netýká se ho dělení umění do druhů. Rituál je *performance*, završená akce, akt. Zvrhlý rituál je spektakulární. Nechci objevovat něco nového, nýbrž to zapomenuté. Tak staré, že dělení podle druhů umění se na to nevztahuje.

Jsem učitel *Performer* (užívám singulárny). *Učitel* - jako v řemesle - je ten, skrze koho učení přechází: učení je třeba dostat; to, jak je učen zovuobjeví, jak se v něm rozpozná ale může být jen osobní fakt. A jak poznal učení sám učitel? Zasloučením - anebo krádeží. *Performer* - to je stav jsoucnosti. Člověk poznání: lze jej vidět jako Dona Juana z Castanedových románů, máme-li rádi romantiku. Raději tu uvažuji o Pierrovi de Cómbas. Nebo dokonce o tom Donu Juanovi, kterého líčí Nietzsche: buřič, před nímž stojí poznání jako povinnost a který je má dobytí. I kdyby jej ostatní neztratili, cítí se jako odpadlík, *outsider*. V indické tradici se mluví o *vrátiích* (buřičských hordách). *Vrátíja*, to je někdo na cestě dobytí poznání. Člověk poznání disponuje činěním, *doing*, nikoli myšlenkami či teoriemi. Co dělá pro učné opravdový učitel? Říká: *učíš to*. Učen zápasí, aby pochopil, aby převedl ne-

známé na známé, unikl učinění. Už tím, že chce pochopit, se vzpírá. Pochopí, ale teprve až když učiní. Učiní, nebo ne. Poznání je věc činění.

nebezpečí a šance

Když říkám bojovník, znovu to někdo může spojovat s jazykem Castanedy, ale všechna Pisma svatá přece také mluví o bojovníkovi. Můžeme jej najít i v tradici indické a černošské. Je to člověk, vědomý si své smrtelnosti. Když je třeba čelit mrtvolám, čelí jim, ale když nemusí zabíjet, nezabíjí. U Indiánů se říká, že mezi bitvami má bojovník *srdce něžné jak divenka*. Aby dobyl poznání, bojovník, neboť tep života se stává mocnějším a artikulovanějším ve chvílích intenzity, nebezpečí. Nebezpečí a šance jdou spolu. Nelze být na výši než vůči nebezpečí. Tvář v tvař výzvě dosahuje lidské impulsy rytmu. Rituál je časem velké intenzity. Provokované intenzity. Tehdy se život stává rytmem. *Performer* umí propojovat impulsy těla s písní. (Proud života se musí artikulovat ve formách.) Svědkové pak docházejí intenzity, když - jak říkají - zakoušejí nějakou přítomnost. Je to díky *Performerovi*, který se stal mostem mezi svědkem a čímsi. V tom smyslu *Performer je pontifex*: tvůrce mostů.

Esence: etymologicky jde o býtí, o býtí, o býtí (ne-). Esence mne zajímá, protože v ní ne-

1) Grotowského návrh překladu: jde o býtí, býtí, býtí.

ní nic sociologického. Je tím, co není přejato od jiných, nepřichází zvenci, není naučeno. Například svědomí je tím, co přísluší esenci, co je odlišné od morálního kódu, příslušného společnosti. Porušíš-li morální kódex, cítíš se viněn: tak v tobě promlouvá společnost. Dopustíš-li se však něčeho proti svému svědomí, pocítíš výčitky a děje se to mezi tebou a tebou, nikoli mezi tebou a společností. Jelikož téměř vše, co máme, je sociologické, připadá nám esence nějak malá; je však tvoje. V sedmdesátých letech ve vesnicích Kau v Súdánu byli ještě mladí bojovníci. U bojovníka v plné organičnosti tělo a esence může vstoupit do osmozy, takže se zdá nemožné rozdělit je. Ale není to stav permanentní a trvá jen krátce. Je to - jak by řekl Zeami - *květ mládí*. Věkem však lze přejít od *těla-a-esence* k *tělu esence*. Je to důsledek nesnadné evoluce, osobní proměny, jakou má ve skutečnosti za úkol každý. Klíčová otázka je: Jaký je tvůj proces? Jsi mu věrný, nebo se mu vzpouzíš? Proces je jako úděl, vlastní úděl každého, který se v čase rozvíjí (anebo pouze odvíjí - nic víc). Nuže: jaká je *kvalita tvé oddanosti* vlastnímu údělu? Proces se dá pochopit, když to, co děláme, je s námi ve spojení, když to nemáme v nenávisti. Proces souvisí s esencí a (potenciálně) vede k *tělu esence*. Bojovník musí pochopit svůj proces v tom krátkém období, kdy je možná osmóza *tělo-a-esence*. Tělo přizpůsobené procesu už neklade odpor, je téměř průzračné. Všechno je leh-

Zbigniew Teo Spychalski (tehdy stážiista Teatru Laboratorium, nyní ředitel Théâtre de la Veillée v Montrealu) a Rena Mirecka.
FOTO JEANNE IRWINE

ké, všechno patrné. U *Performera* se *performing* může velmi přiblížit procesu.

Já-Já

V prastarých textech můžeme číst: *Jsme dva. Pták, který zobe, a pták, který se dívá. Jeden zemře, druhý bude žít. Opojení existenci v čase, zaujati zobáním zapomínáme dát žít té své části, která se dívá. Hrozi nám*

tedy, že budeme existovat pouze v čase, a vůbec mimo čas. Cítit, že se na mne dívá jiná část mne samého, ta, která jakoby byla mimo čas, dává jiné dimenze. Existuje Já-Já. Druhé Já je *quasivirtuální*; není to v nás ani pohled druhých, ani posuzování; je to jako neměnný pohled: mličenlivá přítomnost - jako slunce ozařuje věci, nic víc. Proces každého z nás se může dovést pouze

v kontextu této neměnné přítomnosti. Já-Já: zakoušena, jeví se ta dvojitost ne jako rozdělení, ale jako plnost, jednota.

Při cestě Performera se dá esence pozorovat během osmůzy s tělem, a pak se pracuje na procesu při rozvíjení Já-Já. Učitelův pohled může někdy působit jako zrcadlo vztahu Já-Já (když ještě není vazba ustavena). Když už vazba Já-Já ustavena je, může učitel zmizet a Performer pokračuje k tělu esence. Takovému, jaké se dá rozpoznat na fotografiích starého Gurdžijeva, sedícího na lavičce v Paříži. Od obrazu mladáho bojovníka z Kau k obrazu Gurdžijeva je cesta jako od těla-a-esence k tělu esence. Já-Já neznámená být rozřít vedví, nýbrž být dvojitý. Jde o to být pasivní v jednání, a aktivní být v hledění (obráceně než je zvykem). Pasivní znamená: vsiřebávat. Aktivní - být přítomen. K živení života Já-Já musí Performer rozvinout nikoli organismus-hmotu, organismus svalový, atletický, ale organismus-vodič, jímž proudí Energie.

Performer musí pracovat v precizní struktuře. Musí se namáhat, protože houževnatost a respekt k detailům tvoří kázeň, umožňující zpřítomnit Já-Já. To, co se dělá, musí být přesné. Don't improvise, please! Je třeba objevit činnost prosté, dbát však, aby byly důkladně zvládnuté a měly trvání. Jinak to není prostota, ale banalita.

na co si vzpomínám

Jedním z přístupů k tvořivosti je objevit v so-

bě dávnou tělesnost, se kterou nás pojí silné rodové pouto. Pak nejíme ani v osobnosti (ve zosobnění), ani v ne-osobnosti (v ne-zosobnění). Vyděme-li z detailů, můžeme v sobě někoho objevit: dědečka, matku. Fotografie, vzpomínka na vrásky, vzdálená ozvěna barvy hlasu umožňují re-konstruovat tělesnost. Napřed tělesnost kohosi známého, a pak, jdeme-li dál a dál, tělesnost kohosi, koho jsme neznali, praoce, předka. Doslova tutěž? Treba ne doslova tu, ale přece jen takovou, jaká být mohla. Můžeš tak dojít daleko nazpátek, jako by se probouzela paměť. Je to fenomén reminiscence, jako bychom se rozpomínali na Performera pradávného ritu. Pokaždé, když něco objevuji, mám pocit, že je to něco, nač se rozpomínám. Objevy jsou daleko za námi a musíme se vypravit nazpět, abychom dospěli až k nim.

Lze se takovým průnikem - jako návratem z vyhnání - dotknout něčeho, co není spjato pouze s počátky, ale - dovolte mi říci - přímo s prapočátkem? Věřím tomu. Je snad esence skrytým podkladem paměti? Nic o tom nevím. Když pracuji docela blízko esence, mám pocit, že se paměť stává skutečností. Když se esence aktivuje, jako by se aktivovaly velmi silné potence. Reminiscence je možná jednou z nich.

vnitřní člověk

Cituji:²⁾

Vnitřní člověk a zevní člověk jsou tak neko-

nečné rozdílní jako nebe a země.

Když jsem ještě stál ve své první přičině, tu jsem neměl žádného Boha, byl jsem svou příčinou.^{a)} Tu se mne nikdo nezájal, kam chci, nebo co činím; tu nebylo nikoho, kdo by se mne tázal. Tím, čím jsem chtěl, jsem byl, a čím jsem byl, chtěl jsem b); prosti Boha a všeho.

Když jsem vystoupil (vyplynul) tamodtud, veškeré bytosti mluvily o Bohu. Kdyby se mne kdo tázal: - Bratře Eckharthe, kdy jsi vyšel z domu? - Právě jsem tam byl; tam jsem byl jen já sám, tam jsem chtěl sama sebe a znal jsem se já sám, abych učinil člověka (jímž zde dole jsem).^{c)}

Hle proč jsem já ne-zrozený a podle mého způsobu ne-zrozeného^{d)} nemohu zemřít. To, čím jsem podle zrození, země a obrátí se vniveč, neboť patří času a spolu s ním se bude rozpadat. Ale v mém zrození bylo také zrozeno všecko stvoření. Všecko stvoření cítí potřebu povznést se ze svého života ke své esenci.^{e)}

Když se navracím, je ten můj průnik mnohem ušlechtlejší nežli mé vychodisko.

2) Grotowského úpravy výtahků z Kázání 26 a 32 Mistra Eckharta vycházejí pravděpodobně z jeho vlastního překladu z originálu nebo z jiného jazyka do polštiny. Náš překlad vyplynul z porovnání polského (J.Prokopciuk, 1988) a českého (K.Wein-furter, 1934) překladu. Směrodatným zůstalo autorské znění Grotowského. Jako ukázkou významných posunů uvádíme v poznámkách (označených písmeny) znění Weinfurterovo.

V onom průniku jsem nad stvořeními, ani Bůh, ani tvor. Leč jsem tím, co jsem byl a čím mám zůstat nyní a navždy. Když tam dospívám, tu se nikdo netáže, odkud přicházím. Tam jsem, co jsem byl, aniž rostu, aniž mne ubývá), neboť já jsem nehybnou příčinou, která hýbe vším stvořením.

POZNÁMKA: Jedna z verzí tohoto textu - z konference Grotowského - byla uveřejněna v květnu 1987 ART-PRESSEM v Paříži s následujícím vysvětlením George Banu: „To, co tu nabízím, není ani nahrávka, ani shrnutí, nýbrž soubor nejpečlivějších poznámek, co nejbližších formulací Grotowského. Je třeba číst je jako poučení z cesty, nikoli klausule programu nebo sepsaný, uzavřený dokument. Ozvěna poustevníkova hlasu může dolehnout až k nám, byť jeho činy zůstávají utajeny.“ Mezititulky (s výjimkou posledního) pocházejí od redakce ART-PRESS. Grotowski text nanovo zpracoval a doplnil pro účely této publikace. Mluví

a) patřil jsem jen sobě (s.175)

b) A co jsem chtěl, to jsem byl, a co jsem byl, to jsem chtěl (s.175)

c) zřel jsem na sebe jako ten, který tohoto člověka učinil (s.180)

d) podle mého věcného způsobu zrození (s.181)

e) všichni tvorové mají v sobě spěch ke své nejvyšší dokonalosti (s.204)

f) tam není ode mne nic odejmuto ani mně nic přidáno, neboť jsem tam něco nepohybnitelného, co pohybuje všemi věcmi (s.182)

v něm o svém nejvyšším úkolu. Ztotožnit pojem „Performer“ se stážísty Centro di lavoro by bylo nadužitiím. Jde o učné výjimečné, jaký se během celého působení učitele vyskytuje vzácně.

(Připojeno k textu v brožuře Centro di lavoro di Jerzy Grotowski, Pontedera 1988, kde je francouzská, anglická a italská verze)

Můj překlad pochází (na přání Grotowského) z autorského překladu originální francouzské verze do polštiny (1989). Český překlad byl s autorem podrobně konzultován, ale souhlas se zveřejněním se mi nepodařilo získat, protože ještě řadu míst si chtěl Grotowski ověřovat. Mezitím se však objevil slovenský, Grotowským neautorizovaný překlad a polská verze Performera vyšla ve druhém vydání Textů (Ósrodek Badan J. G. Wrocław, 1991). Je jen otázkou času, kdy se objeví i český překlad, který by ani zčásti nerespektoval autorovy požadavky na zachování zvláštností slov i vazeb a celého tónu tohoto textu. Vzhledem ke všem těmto okolnostem - a samozřejmě hlavně proto, že Grotowski už nebude moci formulace zpřesňovat), uveřejňuji tuto „pracovní verzi“ překladu i bez souhlasu autora. Důkladnou analýzu textu a komentář k němu vydal Dialog (6/1989): viz Leszek Kolankiewicz: „Dramat obiektywne“ Grotowskiego.

Jana Pilátová

SVĚT S / 99 DIVADLO

Šéfredaktor Karel Král
Redakce Jan Kerbr, Milan Lukeš
Slovenská redakce Martina Ulmanová, Jana Wild
Sekretářka redakce Jitka Beránková
Grafická úprava Karel Haloun, Marketa Králová
Obálka Karel Haloun a Miroslav Kloss
Jazyková korektura Stanislava Mazáčová
Anglické resumé April Retter a Ladislav Šenkýřik
Redakční rada Hana Bobková, Marie Boková, Barbara Day, Ondřej Černý,
Vlasta Gallerová, Arnošt Goldflam, Zdeněk Hořínek, Ivan Hronec, Stephan Kruhl,
Josef Mlejnek, Petr Oslzlý, Ivo Osolsobě, Jana Patočková, Miroslav Petříček,
Martin Porubjak, Věra Ptáčková, Marie Reslová, Peter Scherhauser, Jitka Sloupová,
Bořivoj Srba, Karel Steigerwald, Soňa Šimková, Karola Štěpánová,
Pavel Trenský, Nina Vangeli, Ján Zavarský, Kristína Žantovská

ADRESA REDAKCE: SVĚT A DIVADLO, DIVADELNÍ ÚSTAV, CELETNÁ 17, 110 00 PRAHA 1, tel. 24-81-71-80

Vychází za finančního přispění těchto institucí: Ministerstvo kultury ČR, AMOS ČR s.r.o., British Council, Grant hl. m. Prahy pro oblast umění a kultury, Nadace Český literární fond, Open Society Fund Praha, Pro Helvetia Ost / West, Rakouský kulturní institut v Praze, Transgas, s.p., Vojenské stavby, a.s.

sazba Studio Hamlet, osvit AMOS ČR s.r.o., tisk tiskárna TOBOLA

Distribuce pro knihkupce: KOSMAS s.r.o., Lublaňská 34, 120 00 Praha 2, tel/fax 02/291925

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt čj. 41/93-NP ze dne 13.1.1993

Vychází šest čísel do roka

Cena jednoho čísla 60 Kč/Sk

ROČNÍ PŘEDPLATNÉ JE ZVÝHODNĚNO - činí 300 Kč/Sk včetně prémie

PRO STUDENTY 240 Kč/Sk včetně prémie

Objednávky zasílejte na adresu redakce nebo přímo zaplatě na číslo účtu:

135373920/5100 IPB Praha 1, ident. č. 69057001

(Slovenská štátna sporiteľňa Bratislava, č.ú.0010574067/0900, špec.symbol 6094243)

NA UVERĚJNĚNÍ KTERÉHOKOLIV TEXTU JE POTŘEBNÝ SOUHLAS AUTORA A VYDAVATELE

ISSN 0862-7258

Index 47410

Registrace MK ČR 5291

DESÁTÝ ROČNÍK, číslo 3/99